

Žiga Brdnik

Boj avdiovizualnih avtorjev za pravično nadomestilo

Velik del evropskih scenaristov, režiserjev in drugih avdiovizualnih (AV) avtorjev danes ne prejema ustreznih nadomestil za uporabo svojih del, so prepričane evropske stanovske in kolektivne organizacije, ki jih zastopajo. Da tudi avtorji sami z nadomestili niso zadovoljni, so pokazali sveži podatki raziskave, ki jo je za Evropsko združenje filmskih režiserjev (FERA), Združenje evropskih scenaristov (FSE) in evropsko Združenje avdiovizualnih avtorjev (SAA) opravila Univerza v Gentu. Sicer še neuradni in ne do konca prečiščeni rezultati 3700 prejetih odgovorov so pokazali, da 64 odstotkom režiserjev in scenaristov nadomestilo preko kolektivnih organizacij predstavlja le med 0 in 5 odstotkov prihodkov. Pri ostalih poklicih v AV sektorju je delež, ki predstavlja do 5 % prihodkov, celo 81 odstotkov. Polovica profesionalcev na tem področju s svojim zaslužkom ni zadovoljna, več kot tretjina pa jih mora iskati delo tudi zunaj sektorja, da lahko preživijo. Najbolj so pri tem nezadovoljni z nadomestili, ki jih prejemaajo od uporabe svojih del na spletu in z varnostjo (tudi finančno) svojega dela.

Glavna težava je v množični selitvi avdiovizualnih vsebin na vedno številčnejše digitalne platforme in zamujanje zakonodaje za zaščito imetnikov pravic pri sledenju hitrim tehnološkim spremembam. »Za te razmere, ki so vsekakor nepravilne in škodljive, je več razlogov. Eden glavnih pa je ta, da večina držav članic EU nima ustrezne zakonodaje, ki bi omogočala pravično nadomestilo. Poleg tega različne avtorske zakonodaje po državah EU dopuščajo, da založniki scenaristom in režiserjem v pogodbe dodajajo različne klavzule, ki teptajo praktično vse njihove pravice. In to že vrsto let.

Cécile Despringre

Reforma avtorske zakonodaje, ki je trenutno v obravnavi v Evropskem parlamentu, je zato morda zadnja možnost, da se te krivice popravijo in avtorji dobijo zaslužno nadomestilo. Za to pa je potrebna politična volja odločevalcev,« pišejo na spletni strani slovenske kolektivne organizacije AIPA – Zavoda za uveljavljanje pravic avtorjev, izvajalcev in producentov avdiovizualnih del Slovenije.

Več politične zrelosti za zaščito avtorjev, pa vendar ...

AIPA je februarja letos že tretjič v sodelovanju z združenji FERA, SAA, FSE in Društvom slovenskih režiserjev (DSR) organizirala mednarodno delavnico, kjer so se zbrali številni vidni predstavniki kolektivnih organizacij in drugih segmentov avdiovizualnega sektorja. Organizacije delavnic so se lotili, »da bi skupaj našli najboljše možne načine za okrepitev pravic avtorjev na nacionalni in evropski ravni, kar bo brez dvoma okrepilo evropsko ustvarjalno ekonomijo, to pa bo neizogibno vodilo k več delovnim mestom, višji ekonomski rasti in večji kulturni raznolikosti,« so prepričani. Na evropski ravni je v procesu usklajevanja direktiva, ki naj bi v celoti uredila avtorske pravice na enotnem digitalnem trgu, med drugimi tudi pravice avdiovizualnih avtorjev. Zastopnik AIPA in drugih evropskih kolektivnih organizacij v postopku oblikovanja dokumenta je SAA, ki se trenutno osredotoča predvsem na obravnavo direktive v Evropskem parlamentu.

»Evropska komisija nekaj let nazaj niti ni razumela AV trga, zato smo se zelo trudili, da jim razložimo situacijo. Zdaj je več politične zrelosti, da se zaščiti avtorje,« je pojasnila direktorica SAA **Cécile Despringre** in pri tem spomnila na izjavo predsednika Evropske komisije Jean-Clauda Junckerja: »Z digitalizacijo sveta moramo dati moč tudi našim umetnikom in ustvarjalcem in zaščititi njihova dela. Umetniki in ustvarjalci so naši kronski dragulji. Ustvarjanje vsebin ni konjiček. To je poklic. In del naše evropske kulture. Želim, da so novinarji, založniki in avtorji za svoje delo pošteno plačani.« Prvi korak v procesu je naredila Evropska komisija, ko je podala svoj osnutek, a z njim pri SAA, kot pojasnjuje sogovornica, niso zadovoljni, saj njihove zahteve v njem niso upoštevane. Zdaj sta na potezi Evropski parlament in Svet Evrope, ki bosta sestavila svoja osnutka in ju nato začela usklajevati s komisijo do končnega besedila direktive.

Izboljšanje transparentnosti in pogajalske moči

Glavne zahteve organizacij avdiovizualnih avtorjev so: obvezujoče nadomestilo za uporabo del na digitalnih platformah, možnost kolektivnega upravljanja pravic in ureditev transparentnosti predvajanja AV del ter iz tega izhajajočih nadomestil. »Evropa sploh nima nadzora nad spletno potrošnjo. Od Netflixja na primer ni mogoče dobiti podatkov, kaj ljudje gledajo na določenem teritoriju,

Pauline Durand-Vialle

le koliko je uporabnikov,« je zadnjo zahtevo utemeljila Cecile Despringre. Zato je pri uveljavljanju pravičnega nadomestila ključen trikotnik transparentnosti, ki ga je predstavila **Pauline Durand-Vialle**, generalna direktorica FERE. Urejali bi ga trije členi direktive: 14. člen bi uvedel obvezno preglednost za nasprotno pogodbene stranke (producenta in druge avtorje), 15. člen bi določal mehanizem za prilagajanje nadomestil (če bi prišlo do nenadejanega uspeha dela), 16. člen pa mehanizem za reševanje sporov, pri čemer je slednji varovalka za prejšnja dva. »Zaradi preglednosti je treba ustaviti izplačevanje pavšalov. Naročnik bi moral poročati, kako uporablja svoje delo, pri tem pa se je treba vprašati, kako lahko to izvede, da zanj ne bo preveliko administrativno breme. Ta pravica je ključna za avtorje, z njo pa bi tudi producenti dobili večji vpogled.«

Kolektivne organizacije bi rade vključile tudi predlog, da se pogajaš za nadomestilo in pravice kolektivno in ne le individualno. »11,5 odstotka avdiovizualnih avtorjev živi od svojega dela, le 3 odstotki pa prejemajo nadomestila za avtorske pravice. Njihovi dohodki so nizki – povprečno okrog 1170 evrov. Zaradi nestabilne kariere se ne morejo sami ukvarjati s temi problemi, zato je njihova pogajalska pozicija šibka. Le redki bi si upali v tožbo proti producentom, saj bi jih ti lahko videli kot problematične in bi začeli izgubljati delo. Zato mora Evropa sprejeti zakon za zaščito avtorskih nadomestil,« je nadaljevala Pauline Durand-Vialle. Slovenski režiser in predsednik nadzornega odbora AIPA **Klemen Dvornik** ima idejo, kako okrepiti to pozicijo: »Edini način, da bomo pravično poplačani na združenem digitalnem trgu, je v skupni akciji evropskih avtorjev. Če se bomo pogajali in pritiskali samo nacionalno, je to premalo. Oblikovali se bodo različni modeli, in ker nekje določeno področje ne bo urejeno, se bo sistem sesul tudi na evropski ravni. Zdaj je dobra priložnost za sistemsko rešitev v EU.«

Ravno zaradi šibkosti pogajalske pozicije nadomestila prihajajo večinoma le za producente, ki so dojeti tudi kot glavni avtorji avdiovizualnih del, pri čemer veliki dobijo veliko, majhni pa malo, je dodal Dvornik. Medtem pa režiserji, glasbeniki, direktorji fotografije, scenografi, igralci in drugi,

ki so dojeti zgolj kot soavtorji, dobivajo le nekaj odstotkov. »Velika podjetja so tako arogantna, da nočejo z nami niti govoriti, zato mora to v zakon.« Pravnica Maja Bogataj je ob tem na lanski delavnici opozorila, da je konflikt interesov med producenti in avtorji neizbežen, saj je vgrajen v sistem. »Kolektivno upravljanje pravic bi bilo najboljšje za posamične avtorje brez producentov. Največji problem je, ker ni regulirano in razjasnjeno, kolikšen delež kdo dobi, konflikta med producentom in avtorjem sicer ne bi bilo.« To se čuti v Evropskem parlamentu, kjer producenti nasprotujejo nekaterim zahtevam AV avtorjev. »To me čudi, saj naši predlogi niso proti producentom in jim ne jemljejo ničesar. Grede predvsem v smeri ureditve in preglednosti pobiranja nadomestila,« pojasnjuje Cecile Despringre. In dodaja, da se pri tem čuti tudi vpliv ameriških producentov, ki se ne strinjajo z evropsko definicijo avtorstva, saj so čez lužo primarni avtorji AV del oni sami.

Kako postati slišen v kopici interesov

Dodaten problem ob vprašanju pogajalske moči nastaja zaradi obsežnosti direktive, ki zajema še vsa ostala ustvarjalna področja, kot so glasbena industrija, založništvo, množični tisk in druge. Na to je opozorila tudi Bogatajeva: »Direktiva je preobsežna, pravnik bi lahko iz nje napisal 15 do 20 strokovnih člankov in vsakega razvil v doktorat. Tisti, ki odločajo, je ne morejo niti slučajno predelati in strokovno premisliti.« Sama je to občutila v praksi in priznala, da so se v kopici področij in določil nekoliko izgubili, zato niso znali dovolj dobro izraziti in uveljaviti specifičnih zahtev AV sektorja pri komisiji. To želijo zdaj popraviti z lobiranjem v Evropskem parlamentu. Pri tem občasno sklepajo tudi koalicije z avtorji z drugih področij, da opozorijo na skupni interes. »Prve rezultate smo dosegli poleti, ko so predloge obravnavali parlamentarni komiteji in sta naš predlog o pravici do obvezujočega nadomestila upoštevala tako kulturni kot industrijski komite, kar je spodbudno. Vendar ta dva komiteja nimata zadnje besede, temveč jo ima pravna pisarna parlamenta.« Ker se je vodstvo pisarne vmes zamenjalo, do končne odločitve še ni prišlo,

Klemen Dvornik

pogajanja pa so zelo zahtevna, saj imata novi poročevalec parlamentu in njegova ekipa zadrške do predloga SAA. Glasovanje parlamenta je predvideno za 27. marec, a je bilo že nekajkrat prestavljeno. Še težje kot v parlamentu zna biti v Svetu Evrope, kjer je treba prepričati vse članice EU. »Članice so ponavadi bolj konzervativne in ne vključujejo veliko predlogov, ki še niso zajeti v osnutku komisije, zato menimo, da imamo večje možnosti v parlamentu.«

Pri tem ni pomembno le, da je predlog sprejet, ampak da je sprejet v jasni in čim manj odprti obliki, ki bi omogočala različne razlage in nedorečenosti ob implementaciji v zakonodajo posameznih držav. Dvornik je zato opozoril na pomembno vprašanje, kako oblikovati skupne zahteve, da lahko tudi nacionalne kolektivne organizacije pristopijo k institucijam. »Te so načeloma odprte in prisluhnejo, podpirajo kreativne industrije, a potrebujejo *in-put*,« je sklenil na lanski delavnici. A kot kaže, tudi to ni zagotovilo za uspeh, saj je leto dni kasneje direktor AIPA **Gregor Štibernik** pojasnil: »Vem za dokumente, ki jih AIPA kot članica SAA in FERA pošilja pristojnim institucijam v Sloveniji. Žal se komunikacija izgubi in hitro zamre, saj ne slišimo drugega kot vljudno frazo 'hvala za poslano'. Tudi to, kdo kje zagovarja slovenska stališča v Bruslju in kakšna sploh so, po navadi izvemo *post festum*, kar prav gotovo ni dobro in odraža odnos uradnikov do ustvarjalcev. Kot da so slednji na svetu zaradi njih in ne obratno.«

Medtem ko se uporaba avdiovizualnih del očitno povečuje, se na začudenje kolektivnih organizacij večja tudi razkorak med deležem nadomestil za avtorske pravice, pobranim za glasbene in AV avtorje. V Evropi je bilo leta 2015 kar 86 odstotkov nadomestil pobranih v glasbenem sektorju in 6,6 odstotka v avdiovizualnem, leta 2016 je bilo to razmerje 87 proti 6,3 odstotka. »AV ustvarjalci morajo poskrbeti, da bodo njihove točke uvrščene na dnevni red, da se bo govorilo tudi o izzivih na AV področju. Predstavniki glasbenih avtorjev so pri tem agresivnejši in ne izbirajo sredstev, kar ste lahko opazili tudi na lokalnem področju. In na bruseljskem parketu ni prav nič drugače. Menim, da številke dovolj povedo. Splošno znano je, da je delež AV vsebin v vsakdanjem življenju mnogo večji kot 6 odstotkov. Če človek pogleda te številke, si misli, da ob 20. uri zvečer 86 ljudi od stotih posluša glasbo, le 6 pa jih gleda kak film,« pojasnjuje Štibernik.

Štibernik: Za Slovenijo najbolj primeren dobro nadzorovan monopol

Ob evropski ravni je treba upoštevati tudi stanje v posamičnih državah, ki se lahko zelo razlikuje od ureditve do ureditve. Razlika je predvsem v stopnji kolektivne organiziranosti, zakonodaji in njenem uveljavljanju v odnosu do uporabnikov AV del, posledica pa so različni modeli in različna količina pobranih nadomestil v posameznih evropskih državah.

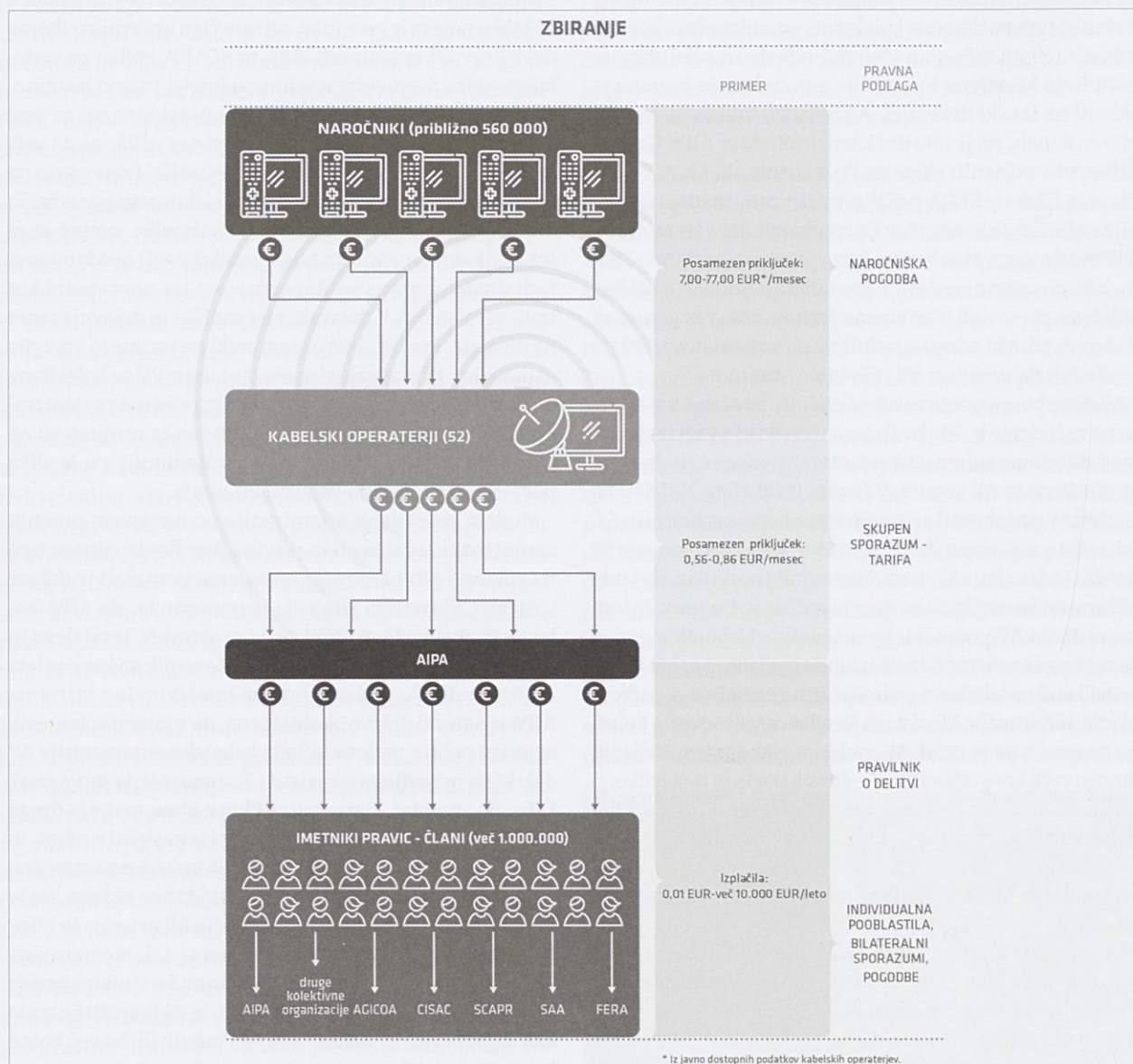

»Površen opazovalec bi rekel, da so vse kolektivne organizacije enake, vendar pa se v resnici med seboj zelo razlikujejo. To lahko povem iz prve roke, saj sem član upravnih odborov dveh krovnih organizacij, SAA in SCAPR, veliko pa sodelujem tudi s Svetovnim uradom za intelektualno lastnino. Nekatere organizacije uveljavljajo pravice samo za eno vrsto imetnikov pravic, druge, na primer AIPA, pa za več. In to je šele začetek vseh teh drobnih razlik. Prepogosto pa odločevalci spregledajo, da sistema kolektivnega upravljanja ne sestavljajo samo kolektivne organizacije, temveč je za stanje (kakršno pač je v posamezni državi) soodgovorna tudi država z vsem svojim aparatom ter uporabniki kot tretji del sistema. V državah, kjer sodišča in državni organi ne delujejo, kot bi lahko, uporabniki pa vso svojo energijo usmerjajo v izigravanje sistema, še tako odlične kolektivne organizacije ne morejo dobro opravljati svojega poslanstva. V Skandinaviji je ta sistem uravnotežen in rezultati so na dlani. Na drugem koncu Evrope, v Romuniji, pa je slika povsem drugačna,« je pojasnil Štibernik.

Modela kolektivne organizacije po njegovem mnenju zaradi razlik v velikosti in razvitosti avdiovizualnega trga ter sektorja niti ni mogoče enostavno prenašati iz države v državo. Slovenska situacija je trenutno ta, da AIPA kolektivno uveljavlja in ščiti pravice avtorjev, izvajalcev in producentov avdiovizualnih del v Sloveniji, za kar ji je leta 2010 dovoljenje podelil Urad za intelektualno lastnino. AIPA je s strani države pooblaščen, da v imenu včlanjenih avtorjev pobira nadomestila iz kableske retransmisije AV del, ki so prijavljena v register. To pomeni, da mora vsak kabelski operater, ki predvaja njihove filme, serije in druga dela ter s tem ustvarja prihodek, del tega deliti z njimi, in sicer po fiksni tarifi, ki znaša med 0,56 in 0,86 evra mesečno na priključek. V poročilu za leto 2016 lahko vidimo, da je bilo v zavodu prijavljenih 850 domačih AV avtorjev in blizu 19.000 različnih AV del, preko sistema t. i. mednarodne izmenjave pa AIPA ščiti več milijonov imetnikov pravic (diagram na naslednji strani). AIPA je za leto 2017 zbrala 4,07 milijona evrov nadomestil, od katerih jih bo več kot tri četrtine razdelila nazaj med avtorje. Operaterji so v vsem letu predvajali milijon in pol minut AV del.

»Za Slovenijo, ki je majhno, 2-milijonsko tržišče, je dobro nadzorovani monopol edina primerna oblika,« je prepričan Štibernik. To utemeljuje z monopolom v Nemčiji, Avstriji in na Nizozemskem. »Menim tudi, da imamo za karkoli drugega kot družba premalo izkušenj. Na področju kolektivnega upravljanja ne potrebujemo še enega eksperimenta, ki bo po 15 letih kaosa prinesel tisto, kar imamo že zdaj – s strani države ustrezno nadzorovan monopol. Tudi uporabniki so za to, da se čim več pravic upravlja kolektivno ter da določen sklop pravic uredijo na enem mestu.« Glavni težavi, s katerima se AIPA v odnosu do države trenutno ubada, sta: vsebinsko od leta 1995 praktično nespremenjen

zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, v katerem je s 107. členom določeno, da so soavtorji (tu mišljeni vsi razen producenta) avdiovizualnega dela avtomatično prenesli vse svoje materialne avtorske in druge pravice na producenta, če tega niso posebej določili v pogodbi; in pobiranje nadomestila za zasebno kopiranje (ob uvozu ali prodaji nosilcev in naprav z možnostjo shranjevanja zaščiteneh del), za katerega je Slovenija že v devetdesetih sprejela vso potrebno zakonsko podlago. A od Urada za intelektualno lastnino AIPA kljub temu ne dobi dovoljenja, zato naj bi samo imetniki pravic na AV delih po letu 2009 izgubili že več kot štiri milijone evrov. **E**

Vir: AIPA Letno poročilo 2016 (Oblikovanje: Polonca Peterca)